

- 22 ГАГО. – Ф. 865. Оп. 1. Д. 151.
23 ГАГО. – Ф. 865. Оп. 1. Д. 141.
24 Государственный зональный архив в г. Мозыре. – Ф. 60. Оп. 1. Д. 51.
25 Всесоюзная перепись населения 1926 года. – Том X. БССР. – Отдел I. – М. : ЦСУ Союза ССР, 1928. – 289 с.
26 Пичуков, В. П. «Кулак» Иосиф Махаты: крестьяне-чехи Мозырщины в контексте коллективизации сельского хозяйства / В. П. Пичуков // Славянские народы и их культуры: традиция и современность: сб. науч. статей / редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.] – Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2013. – С. 80–82.

УДК 069(476-21):39

В. А. ПРАНАБІС

(Гомель, УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны»)

ЭТНАГРАФІЧНЫ АСПЕКТ У ЭКСПАЗІЦЫЯХ МУЗЕЯЎ ГАРАДОЎ БЕЛАРУСКАГА ПАЛЕССЯ

Аўтар разглядае экспазіцыйныя комплексы асобных музеяў у гарадах Беларускага Палесся, прысвечаныя этнаграфічнай тэматыцы. У артыкуле зроблены аналіз характару музейнага збора, прасочаны асаблівасці паказу розных бакоў традыцыйнай культуры беларусаў, адзначаны акалічнасці ў фарміраванні экспазіцыйных комплексаў розных рэгіёнаў Палесся. У выніку праведзенага даследавання зроблены вывад аб вялікай значнасці і ролі, якую выконваюць разгледжаныя ўстановы культуры ў захаванні культурных здабыткаў беларускага народа.

Аснову культуры любой нацыі складаюць традыцыйныя матэрыяльныя і духоўныя каштоўнасці. Песні, абрады, танцы, рушнікі і народнае адзенне адлюстроўваюць светапогляд этнічнай супольнасці і ўплываюць на яе лёс у будучым. Менавіта таму зберажэнне этнаграфічнай спадчыны з'яўляецца вельмі актуальнай мэтай для любой краіны ў свеце. Гарады Палесся з іх багатымі музейнымі зборамі канцэнтруюць найлепшыя артэфакты культуры і спрыяюць папулярызацыі нацыянальнай самабытнасці беларусаў.

Мэтай дадзенай работы з'яўляецца характарыстыка этнаграфічных экспазіцый музеяў гарадоў Палескага рэгіёна Беларусі. Для раскрыцця

тэмы былі выбраны асобныя музейныя ўстановы, якія найбольш яскрава і поўна займаюцца захаваннем этнаграфічных помнікаў беларускага Палесся. Асноўнымі крыніцамі па дадзенай тэматыцы выступілі: музейныя каталогі, інтэрнэт рэсурсы музеяў, фотадакументы, некаторыя публікацыі ў перыядычным друку.

Адной з самых вядомых культурна-асветніцкіх устаноў, якія займаюцца працай па захаванні і дэманстрацыі элементаў этнаграфічнай спадчыны, выступае музей. Музейная сетка Рэспублікі Беларусь характарызуецца значнай разнастайнасцю тыпаў устаноў, якія адрозніваюцца як па форме ўладання, так па тыпах і спосабах працы з наведвальнікамі.

Гісторыка-этнаграфічныя рэгіёны Беларускага Палесся – Усходні і Заходні лічацца аднымі з самых самабытных, яны ў этнаграфічным плане характарызуюцца лепшай ступенню захаванасці тых ці іншых форм традыцыйнай культуры. Самыя значныя этнаграфічныя калекцыі ва Усходняй яго частцы размяшчаюць краязнаўчыя музеі і некалькі этнаграфічных.

Адным з паказальных музеяў, дзейнасць якіх накіравана на захаванне традыцыйнай культуры Усходняга Палесся, з'яўляецца Музей народнай культуры «Палеская веда» ў Мазыры. Заснаваны ў 1999 г., ён выконвае функцыю цэнтра этнакультурных і рэгіянальных даследаванняў. Назва ўстановы адлюстроўвае канцэпцыю яго працы. Слова «веда» ўключае ў сабе сістэму паняццяў: міфалагічных, астранамічных, фальклорных, якія былі характэрны для гэтага ўнікальнага арэала чалавечай культуры.

Экспазіцыя музея прапануе пэўнае падарожжа, у якім спалучаны вобразы матэрыяльнага і духоўнага міра чалавека. Кожны раздзел ілюстраваны вершамі і фотаматэрыяламі, а таксама аўдыязапісамі народных песен, для павышэння ўзроўню ўспрыяцця. Адным з самых вялікіх экспазіцыйных комплексаў з'яўляецца інтэр'ер традыцыйнай палескай хаты. Тут добра прасочваецца «бабін кут» з пэўнай колькасцю прадметаў хатняга начыння (драўляныя ступкі, маслабойкі і г.д.). Побач з ім рэканструявана «спальная зона» з палацямі ля печкі, калыскай і хадункамі для дзіцяці. Як гэта прынята ў традыцыйнай культуры, інтэр'ер аздоблены вялікай колькасцю саматканых поцілак, рушнікоў і абрусаў. Цікавым дапаўненнем выступаюць таксама элементы традыцыйнага жаночага касцюма.

Наступная экспазіцыйная група прысвечана традыцыям святочнай культуры палешукоў і распаўядае пра каляндарна-абрадавыя святы.

Чырвонай ніткай праз экспазіцыю музею праходзіць тэма жаночага лёсу. Бранне шлюбна і падрыхтоўка да вяселля ілюструюцца багатай калекцыяй ткацкіх вырабаў (абрадавых паяскоў, рушнікоў, поцілак).

Астатняя частка экспазіцыі музея прадстаўляе гаспадарчыя заняткі і адыходніцкія промыслы палешукоў. Тут магчыма азнаёміцца з прыладамі рыбалова (некалькімі сеткамі, гарпунамі, чоўнам), пазнаёміцца з традыцыямі земляробства, бортніцтва і бондарства [1].

Самы значны блок музеяў, якія займаюцца збіраннем этнаграфічных калекцый ва Усходнім Палессі, – краязнаўчыя музеі. Паказальным сярод такіх з’яўляецца Калінкавіцкі краязнаўчы музей. Нягледзячы на невялікі час існавання, ён набыў пэўную славу ўжо сёння. Асобны зал музея прысвечаны традыцыям ткацтва, а ў прыватнасці знакамітаму калінкавіцкаму строю (рэгіянальнаму варыянту касцюма). Цэнтральнае месца ў экспазіцыі займаюць вялікія кросны – галоўны арыбут любой ткачыхі. На сценах у вялікай разнастайнасці прадстаўлены саматканыя поцілкі з яркай арнаменталікай. Можна пабачыць абрадавыя рушнікі, сярод іх вясельныя і святочныя. Вялікае месца заняў у экспазіцыі і ўласна традыцыйны калінкавіцкі строй. Музейныя супрацоўнікі змясцілі ў зале андаракі, гасеты, фартухі, хусткі і наміткі [2, с. 445].

Такім чынам, трэба зрабіць выснову, што дадзены аб’ект істотным вобразам адрозніваецца ад астатніх музеяў краязнаўчага профілю. Гэта абумоўлена арыгінальнай канцэпцыяй пабудовы экспазіцыі, дзе перавага аддаецца толькі аднаму рамяству.

Цікавым прыкладам музея, што ў сваёй этнаграфічнай экспазіцыі зрабіў акцэнт на рэгіянальнае асаблівасці, з’яўляецца Петрыкаўскі раённы гісторыка-краязнаўчы музей. Ён быў заснаваны толькі ў 2008 г., таму колькасць экспанатаў у ім пакуль невялікая. Этнаграфічная калекцыя размяшчаецца ў некалькіх вітрынах. Вялікая частка з іх прысвечаны найбольш важнаму для Палесся промыслу – рыбалоўству. У сувязі з геаграфічным становішчам рэгіёну, менавіта гэты промысел адыгрываў вялікую ролю ў жыцці грамадства і ўздзейнічаў на яго матэрыяльную культуру. Цэнтральнае месца ў экспазіцыі займае драўляная лодка і рыбалоўныя снасці. Прадстаўлены таксама іншыя прылады, неабходныя для лоўлі рыбы, якія выкарыстоўвалі палешукі. Таксама асобныя вітрыны распавядаюць пра ткацтва, ганчарства і іншыя заняткі.

Адным з лепшых прыкладаў дэманстрацыі здабыткаў матэрыяльнай культуры рэгіёна ў краязнаўчых музеях з’яўляецца Цэнтр гісторыі і культуры ў г.п. Акцябрскі.

Этнаграфія тут прадстаўлена даволі шырока. Асаблівасцю паказу з'яўляецца тое, што амаль усе экспанаты знаходзяцца не паасобку, а разам уключаныя ў інтэр'ер сядзібы, што палягчае іх успрыяцце. Тут магчыма пабачыць і хатняе начынне, складзенае ў асноўным з посуду, які як і павінна стаць каля пячы. Ткацкі станок, што быў неад'емным прадметам кожнай гаспадыні. Прадстаўлена і мэбля, зробленая пад даўніну. Вялікую цікавасць выклікаюць і ткацкія вырабы, сярод якіх: рушнікі, посцілкі, абрусы, народны жаночы касцюм, паясы. Асобна выстаўлена калекцыя льяных рушнікоў з розных рэгіёнаў Беларусі, у тым ліку і самага Акцябрскага раёна [2, с. 478].

Хойніцкі раённы краязнаўчы музей – адзін з лепшых у этнаграфічным плане музейных устаноў гэтага тыпу ў Палескім краі. Цікавай асаблівасцю музея з'яўляецца аб'яднанне ў адзіным комплексе здабыткаў як духоўнай, так і матэрыяльнай культуры, якія паказаныя як паасобку ў экспазіцыйных комплексах, так і ў іх узаемасувязі.

Этнаграфічнаму сюжэту ў музеі прысвечаны асобны зал, дзе змешчана даволі шырокая калекцыя прадметаў хатняга ўжытку. Сярод іх: драўляныя ступкі, некалькі маслабож, каткі і скалкі. Асобныя вітрыны ілюструюць традыцыйныя рамёствы, якімі займаўся беларускі селянін, у іх знаходзяцца ганчарныя вырабы і прылады працы бандара. Некаторыя экспазіцыйныя комплексы распавядаюць пра самыя распаўсюджаныя промыслы беларуса-палешука: гэта менавіта земляробства і рыбалоўства. Нададзена ўвага і традыцыйным жаночым заняткам. Асоба шырокую ўвагу вызывае ткацтва, музей распавядае пра амаль усе этапы ткання, пачынаючы з льноапрацоўкі і ў завяршэнне прыводзіць да гатовых вырабаў ў выглядзе абрадавых рушнікоў, посцілак і менавіта традыцыйнага мужчынскага і жаночага адзення. Станоўчым фактам выступае наяўнасць зімовай і летняй вопраткі [1].

Нематэрыяльныя культурныя здабыткі ў музеі адлюстраваны праз каляндарныя абрады беларусаў. Таксама тэму духоўнай культуры раскрываюць рушнікі, якія выстаўлены ў адзіным комплексе з прыкладамі народнага іканапісу.

Заслугоўваюць даследавання ў кантэксце тэмы этнаграфічных калекцый таксама Нараўлянскі гісторыка-этнаграфічны музей, Лельчыцкі раённы краязнаўчы музей, Брагінскі гістарычны музей, Ельскі раённы краязнаўчы музей. Змест калекцый гэтых музеяў у асноўным складаецца з прыкладаў вырабаў народнай творчасці, прылад працы, прадметаў побыту насельніцтва, асабліва рушнікоў і мастацкіх тканін, прадстаўлены гэтыя прадметы паасобку ў вітрынных комплексах.

Сярод гэтага спісу неабходна таксама вылучыць музеі ў Лельчыцах і Ельску. Яны адзначаны вялікай сярод пералічаных музеяў калекцыяй мяккай этнаграфіі, а таксама даюць узор хатняга абсталявання традыцыйнай хаты. Тут добра прасочваецца «чырвоны» і «бабін» кут, усе прадметы хатняга ўжытку паказаны ў цеснай узаемасувязі з самай прасторай сядзібы, што павышае ўзровень успрыяцця. У Ельскім музеі таксама цікавасць наведвальнікаў прыцягвае экспазіцыя прысвечаная традыцыйнаму ткацтву, якое добра захавалася менавіта ў гэтым аддаленым Палескім рэгіёне. Усім гасцям супрацоўнікі прапануюць майстар-клас па авалоданні ткацкім рамяством. Неабходным элементам калекцыі, які адлюстроўвае мясцовы лакальны каларыт, у Ельскім раённым краязнаўчым музеі з'яўляецца наяўнасць комплексу традыцыйных строяў адзення [2, с. 462].

Такім чынам, можна зрабіць выснову, што ў большай ступені комплексы этнаграфічных экспазіцый фарміруюцца ва Усходнім Палессі па сходнай структуры, згодна апісаным вышэй канцэпцыям ахопліваюцца ўсе сферы жыцця беларускага селяніна.

Заходняя частка Беларускага Палесся ў сваёй музейнай справе адрозніваецца ад Усходняй выдзяленнем больш вузкіх профіляў этнаграфічных музеяў менавіта ў сельскай мясцовасці. Таму, разглядаючы музейную сетку гарадоў Заходняга Палесся, часцей за ўсё сустракаем музеі краязнаўчага профілю. Выключэннем з вышэй прыведзенага выступае Музей Беларускага Палесся (Пінск). Музей цалкам прысвечаны культуры Палесся, яго прыродзе і людзям. Музей Беларускага Палесся ў Пінску з'яўляецца вялікім сховішчам скарбаў традыцыйнай культуры. Гэта адзін з самых яркіх музеяў Рэспублікі Беларусь менавіта ў аспекце дэманстрацыі беларускай народнай культуры. Экспазіцыя таксама знаёміць з гісторыяй края.

Багата прадстаўлена ткацкая традыцыя Палесся (разнастайныя ручнікі, абрусы), народны касцюм жыхароў Пінскага раёна. Гэта жаночая і мужчынская вопратка, верхняе адзенне, абутак і капялюшы. Прадстаўлены вырабы народных майстроў: пляценне з лазы і саломы, дрэваапрацоўка, ганчарства. Асобныя вітрыны прысвечаны традыцыйнаму побыту. У асноўным там выстаўлены прадметы хатняга начыння, якія стаялі звычайна ў «бабіным куце». Гэта: драўляныя вёдры, апалушкі, сальніцы, бельчык, карыта, драўляны посуд, лыжкі. Цікавасць выклікаюць разнастайныя элементы ткацкага станка і розныя яго віды, а таксама прадстаўлены элементы драўлянай агароджы. Дзейнічае ў музеі экспазіцыя, гарадскога быту Палесся канцу XIX – пачатку XX ст. Яна складаецца з прадметаў мэблі, музычных інструментаў, адзення і посуду гараджан [1].

Такім чынам, можна зрабіць выснову, што менавіта такія музейныя ўстановы садзейнічаюць кансалідацыі этнасу, умацняюць нацыянальную самасвядомасць, павышаюць культурны ўзровень наведвальнікаў.

Яскравым прыкладам этнаграфічнага збора ў краязнаўчым музеі з'яўляецца Брэсцкі абласны краязнаўчы музей. Ён праводзіць актыўную дзейнасць па захаванні этнаграфічнай спадчыны ўсёй Брэсцкай вобласці. Такое добрае спалучэнне культуры лакальнай і рэгіянальнай прыцягвае ўвагу турыстаў да музея штогод.

Этнаграфічная калекцыя ў дадзеным музеі прадстаўлена прадметамі сялянскага быту, калекцыяй ганчарства, ткацтва і народнага адзення. Як і ў іншых музеях абласных цэнтраў этнаграфічная экспазіцыя тут асвятляе розныя бакі традыцыйнай культуры не толькі Брэсцкага раёна, але і іншых раёнаў вобласці. Гэта можна яскрава пабачыць у ганчарным і ткацкім зборах. Так, у музеі з 2012 г., акрамя ганчарных вырабаў Брэсцкага раёна, з'явілася калекцыя кірамікі з вёскі Гарадная Столінскага раёну, у якой знаходзіцца вядомы на ўсю Беларусь цэнтр ганчарства. Прадметы сялянскага быту ўяўляюць сабой унікальны збор прадметаў хатняга ўжытку беларускага селяніна XIX–XX ст. Асаблівую цікавасць сярод іх выклікаюць асобныя дэталі ткацкіх станкоў і рознабаковыя прылады працы земляробства. Цэнтральнае месца ўсёй этнаграфічнай калекцыі музея – гэта багацейшы збор прадметаў ткацтва і народнага касцюму. У экспазіцыйным зале прадстаўлена 7 строяў. Прадметы ткацтва прадстаўлены вялікай колькасцю рушнікоў, у тым ліку і з вёскі Моталь, і двухбаковых посцілак, а таксама добра вядомымі бездзежскімі фартухамі [3].

Невялікія раённыя музеі таксама змяшчаюць добрыя этнаграфічныя экспазіцыі. Прыкладам таму з'яўляецца Лунінецкі раённы краязнаўчы музей. Тут магчыма ўбачыць элементы як традыцыйнай сельскай культуры, так і гарадскога ладу жыцця. Экспазіцыя пабудавана па прынцыпу ўзаемадзеяння прадметаў з навакольным асяроддзем і адно з адным. У кампазіцыі інтэр'еру сялянскай сядзібы амаль усю прастору занялі кросны і прадметы хатняга начыння, што з'яўляецца ілюстрацыяй «бабінага кута». Дапаўненнем выступаюць ткацкія вырабы, і гэта не толькі ўключаныя ў прастору хаты рушнікі, але і традыцыйнае адзенне, частка якога размешчана ў куфары. Экспазіцыя добра ілюстравана фотаздымкамі традыцыйнай палескай вёскі і яе жыхароў пачатку XX ст. [3]. Для лепшага пагружэння ў адпаведную эпоху побач з традыцыйнай

вясковай культурай прадстаўлена гарадская культура, таксама праз выгляд інтэр'еру сядзібы, але ўжо гарадской.

Жабінкоўскі гісторыка-этнаграфічны музей выступае тыповым паказчыкам дэманстрацыі этнаграфічных калекцый рэгіёна. Этнаграфіі тут прысвечаны асобны зал, у якім быў адноўлены інтэр'ер сялянскай хаты пачатку ХХ ст. Наведвальнікам магчыма ўбачыць і традыцыйную печ з размешчанымі на ёй прадметамі хатняга абіходу і глінянага посуду. Каля печы знаходзіцца «бабін кут», у ім можна назіраць ступкі, маслабойкі, плецяныя кошыкі і пралкі. Абсталяваны ў музеі таксама і «чырвоны кут» з абразамі.

Ткацтва і яго традыцыі паказваюцца наведвальніку праз прастору інтэр'ера сядзібы. Увазе глядача прадстаўлены ручнікі, абрусы, вышываныя посцілкі. Мастацкія тканіны магчыма ўбачыць і ў імправізаваным куфры нявесты. У адпаведнасці традыцыі тут захоўваліся рушнікі, тканыя паяскі, сарочки і іншыя элементы касцюму. Падагульняючы, трэба адзначыць, што Жабінкаўскі гісторыка-этнаграфічны музей, нягледзячы на вельмі распаўсюджаны спосаб экспанавання, мае дастаткова шырокія этнаграфічныя калекцыі, што прываблівае да яе значную колькасць наведвальнікаў [1].

Правілам фарміравання і паказу калекцый этнаграфіі адпавядае таксама Ганцавіцкі раённы краязнаўчы музей. Сярод астатніх ён адрозніваецца адносна вялікай экспазіцыйнай плошчай, нададзенай беларускай этнаграфіі з яе багатай калекцыяй. У рэканструяванай частцы інтэр'еру сялянскай сядзібы мы можам пабачыць вялікую колькасць прадметаў хатняга начыння, сярод якіх перавага аддадзена прыкладам ганчарнага рамяства. Асобныя вітрыны распавядаюць пра ткацкую традыцыю края. Тут наведвальнікі назіраюць шмат саматканых паяскоў і посцілак, што былі перададзены мясцовымі жыхарамі [3].

Этнаграфічную экспазіцыю таксама маюць Баранавіцкі краязнаўчы музей, Бярозаўскі гісторыка-краязнаўчы музей, Івацэвіцкі гісторыка-краязнаўчы музей. Аднак калекцыі гэтых музеяў не вельмі багатыя. Здабыткі матэрыяльнай культуры прадстаўлены толькі некалькімі экспанатамі, часцей за ўсё гэта прыклады народнага адзення, ткацтва, і хатняга начыння.

Падагульняючы ўсё вышэй сказанае, трэба падкрэсліць, што музеі гарадоў Палескага рэгіёна добра выконваюць функцыю захавання традыцыйнай культуры беларускага народа. Адрозненні ў плане арганізацыі паказу этнаграфічнай спадчыны па Усходнім і Заходнім Палессі не з'яўляюцца прынцыповымі. У Заходнім Палессі вялікая колькасць краязнаўчых і этнаграфічных музеяў змешчана не ў гарадах,

а менавіта ў сельскіх населенных пунктах, аднак калекцыі музеяў у гарадах, тым не менш, адыгрываюць прыкметную ролю ў захаванні і папулярызацыі нацыянальнай спадчыны Беларусі. Музеі ў гарадах у пэўнай ступені па велічыні сваіх калекцый саступаюць падобным установам Палесся Усходняга, дзе багатыя і змястоўныя этнаграфічныя экспазіцыі канцэнтруюцца менавіта ў музейных установах гарадоў.

Усе вывучаныя музейныя ўстановы Палесся ў асноўным будуць экспазіцыю згодна аднолькавых прынцыпах. Паўсюль прадстаўлена калекцыя мяккай этнаграфіі, інтэр'еру сялянскай сядзібы, у некаторых выпадках народныя рамёствы і промыслы. Духоўная складаючая традыцыйнай беларускай культуры выходзіць на першы план даволі рэдка ў музеях абодвух частак Беларускага Палесся. Пры гэтым усе названыя музейныя установы этнаграфічнага і краязнаўчага профіля ў сваёй сукупнасці праводзяць вялізную плённую працу ў накірунку захавання артэфактаў беларускай традыцыйнай культуры.

Спіс выкарыстаных крыніц і літаратуры

- 1 Каталог музеяў Беларусі [Электронны рэсурс] / Портал «Музеі Беларусі». – Рэжым доступа: <http://museum.by/node/12>. – Дата доступа: 07.10.2017.
- 2 Музеі Беларусі: Даведчае выданне / Склад., навук. рэд. С. Ф. Дубянскі, В. А. Кавальчук [і інш.]. – Мінск : Бел. Энцыклапедыя ім. П. Броўкі, 2008. – 670 с.
- 3 Інфармацыя о государственных музеях брестской области [Электронны рэсурс] / Брестский областной исполнительный комитет. – Рэжым доступа: <http://brest-region.gov.by/index.php /obshchestvo/kultura /muzejnye-uchrezhdeniya> / – Дата доступа: 07.10.2017.

УДК 37.091.3:271.2(476) «362»

Н. В. САМОСЮК

(Брест, УО «Брестский государственный университет имени А. С. Пушкина»)

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРАВОСЛАВИЯ В ШКОЛАХ ЗАПАДНОЙ БЕЛАРУСИ МЕЖВОЕННОГО ПЕРИОДА

В статье раскрываются тенденции развития преподавания основ православия в различных типах школ Западной Беларуси в 1921–1939 гг.